

- **İbn Ebü'l-İzz, et-Tenbîh alâ müşkilâti'l-Hidâye**, thk. Abdulhakim b. Muhammed Şâkir, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003, 5 cilt.

Değerlendiren: Dr. Öğr. Gör. Muhammed Hüsnü ÇİFTÇİ*

Sadrüddîn Alî b. Alâüddîn Alî b. Muhammed İbn Ebü'l-İzz ed-Dımaşkı (ö. 792/1390) İbn Ebü'l-İzz kısaltmasıyla meşhur Suriyeli bir âlimdir. Hanefî mezhebine müntesip bir muhitte yetişmiş olmasına rağmen gerek mezhep içinde gerekse diğer mezheplere yönelttiği tenkitlerle tanınan bir fakihdir. Müellifin özellikle Burhâneddin el-Mergînânî'nin *el-Hidâye*'sine yazdığı *et-Tenbîh alâ müşkilâti'l-Hidâye* adlı 5 ciltlik şerhiyle şöhret bulmuştur. Eserin birinci cildi (el-kısmü'd-dirâsî başlığı altında) iki fasıldan ibaret olup, ilk fasılda İmam Mergînânî'nin hayatı, kendisinden ders okuduğu 29 hocası ile 11 talebesinin kısa künyeleri anlatılırken ikinci fasılda ilmi çalışmalarına, mezhepteki yerine, eser üzerine yazılan şerhlere, ihtisar ve taliklara temas edilmektedir. (1/15-236) Muhakkık, İmam Mergînânî'nin, İbn Kemal'in fukaha taksimatı içinde "ashâbu't-tahrîc" kısmında yer aldığını zikrettikten sonra *el-Hidâye* üzerine yapılar 60 şerhin kısa künyelerini sıralamaktadır. (1/58-70)

Özellikle üçüncü fasılda ise İbn Ebü'l-İzz'in hayatı, ilmi şahsiyetine değinilirken istifade ettiği hocaları ve talebeleri hakkında kaynakların yeterli bilgi vermediği belirtilir. (94, 99) Fakat İbn Hacer, Suyûtî ve es-Sahâvî gibi âlimler onun Hanefî fikhî üzere yetiştiğini ve Dımeşk ve Mısır'da kadılık yaptığını haber vermektedirler. (1/108)

İbn Ebü'l-İzz, *el-Hidâye*'ye zayıf veya kapalı olduğunu düşündüğü ifadelere kendisine mahsus bir üslupla itirazlarda bulunmaktadır. Müellif tenkitlerinin başında genelde (فِيهِ نَظْرٌ) ifadesini kullanmakla (1/345, 348) birlikte bazen de (مُشْكِلٌ) (1/255) veya (وما ذكره صاحب الهداية غير) (هذا الحديث بهذا اللفظ في ثبوته نظر) (1/279), (ثابته) (1/356), şeklinde ifadeler de kullanabilmektedir. Müellif önce hangi yönden itiraz ettiğine işaret ettikten sonra o konudaki delilini ortaya koyar daha sonra da bunu teyit eden kaynakları sıralar. İbn Ebü'l-İzz, itiraz ettiği yerlerin pek çoğunda selefî olan diğer bir *el-Hidâye* şârihi Kâdî Şemsüddin es-Serûcî'nin (ö.710/1310) *el-Gâye* adlı eserinden nakillerde bulunur. (1/245, 265, 281, 291) Bunun yanı sıra İbn Abdülber, Ebû Bekir İbnü'l Münzir, İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve Nevevî gibi diğer mezhep âlimlerinin eserlerine atıflarda bulunduğu gibi bazen de hadislerin cerh

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, husnuc_@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7877-2113

ve tadilinde Ebû Zür'a, Yahyâ b. Maîn gibi hadis otoriterlerinden alıntılar yaparak itirazlarını teyit etmeye çalışmaktadır. (1/265) Ayrıca İbn Ebü'l-İzz gerek mezhep içindeki imamlar arasında gerekse diğer mezhep imamları arasında tercihlerde bulunabilmektedir.

İbn Ebü'l-İzz, şerhinin mukaddimesinde kısmen işaret ettiği gibi genelde şu cihetlerden itirazlarda bulunmuştur: a. Hanefilerin istidlal ettiği **hadislerin sıhhatine veya metnine** b. Mezhebin ileri sürdüğü **hükümlere** c. Hükümlerin dayandığı **illetlere** d. **İcmâ** iddialarına e. Diğer mezheplere yapılan **nisbetlere**. Bu bağlamda müellifin zikrettiğimiz fıkhi yaklaşımlarını müşahhas örnekler üzerinden görmeye çalışalım.

Öncelikle Mergînânî'nin ileri sürdüğü bazı hadislerle yönelttiği itirazlara ait bir kaç örnek aktaralım. Mesela Hanefî mezhebinde kûsûf (güneş tutulması) namazı, hutbe okunmaksızın kılınan bir namazdır. Fakat İbn Ebü'l-İzz, Mergînânî'nin konuyla ilgili olarak "*Kûsûf namazında hutbe yoktur, çünkü bu hususta herhangi bir şey nakledilmemiştir.*" (*el-Hidâye*, Daru's-selâm, 2000, 1/218) şeklindeki ifadesine itiraz ederek bu konuda kaynaklarda zikredilen Hz. Âişe ve Muğîre (r.a) hadislerinin sahih olduğunu belirtir. (*et-Tenbîh*, 2/774-775) Yine Mergînânî'nin zikrettiği "*Abdest üzerine abdest nur üzerine nurdur.*" mealindeki rivayetin hadis kitaplarında zikredilmediğini belirtir. Ancak bu konuda İbn Ömer'in rivayet ettiği "*Kim abdestliyen abdest alırsa kendisine on sevap yazılır.*" şeklindeki hadis olduğunu belirtir. (*et-Tenbîh*, 1/270)

İbn Ebü'l-İzz bazen de Mergînânî'nin naklettiği hadislerin metinlerine yönelik itirazlar yapmaktadır. Mesela Hanefilerde abdestte başın dörtte birini (nasiye/perçem) mesh etmek farzdır. Mergînânî bu konuda "*Hz. Peygamber (s.a) bir kavmin çöplüğüne geldi, bevl etti, (sonra) abdest aldı ve mestlerinin üzerine mesh etti.*" mealindeki hadisi nakleder. Fakat İbn Ebü'l-İzz hadis metnini aslında bu şekilde olmadığını bu hadisin iki farklı hadis metninin bir araya getirilerek tek metin, tek hadismiş gibi verildiğini belirterek itiraz etmektedir. (1/245)

İbn Ebü'l-İzz'in Mergînânî'ye yönelttiği eleştiri türlerinden biri de herhangi bir konuda mezhep imamları tarafından kabul gören hükme aykırı tercihte bulunmuş olmasıdır. Mesela Mergînânî'nin Hanefî Mezhebinde abdestte tertibe riayet etmenin sünnet olduğunu bildirmiş olmasına rağmen İbn Ebü'l-İzz'in Hz. Peygamber'in (s.a) bu tertibi hiç terk etmediğini bu sebeple vâcip olması gerektiğini söylemesi (1/277), Şâfiî Mezhebindeki görüşü tercih etmiş olabileceğini göstermektedir.

İbn Ebü'l-İzz'in Mergînânî'ye yönelttiği eleştiri türlerinden biri de hükümlerin illetine yöneliktir. Mesela Mergînânî abdest sırasında sakalları hilallemeyi abdestin

sünnetleri arasında zikretmektedir. Fakat bir rivayete göre sünnet görüşünün sadece İmam Ebû Yûsuf'a ait olduğunu, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre ise câiz olduğunu nakletmektedir. Daha sonra bu ikinci görüşü "sünnet: farzı kendi mahallinde tamamlayan şeydir." şeklindeki bir tarifile gerekçelendirir. İbn Ebü'l-İzz ise Merğînânî'nin bu illetine itiraz eder ve sünneti (her zaman) farzı tamamlayan şey olarak tarif etmenin doğru olmayacağını, zira fıkhıta ağza ve buruna su vermek, ağzı misvaklamak gibi farzı ikmal etmeyen pek çok müstakil sünnetlerin bulunduğunu söyler. (1/263)

İbn Ebü'l-İzz'in Merğînânî'ye yönelttiği eleştiri türlerinden biri de herhangi bir mevzuda icmâ oluşup oluşmadığı hususundadır. Hanefî mezhebinde vitir namazının kazası vâcibtir. Nitekim Merğînânî bu konuda "*Kılınamayan vitir namazının kazasının vücûbu hususunda icmâ vardır.*" (*el-Hidâye*, 1/168) ifadesine yer vermektedir. Sadruddîn İbn Ebü'l-İzz ise onun bu sözünün aksine âlimlerin vitir namazının kazasının gerekmeceği yönünde icmâ ettiğini belirterek itirazını ortaya koymaktadır. Hatta İmam Muhammed'in "*Kaza edilmesi benim için daha sevimlidir.*" şeklindeki sözüyle itirazını teyit etmeye çalışmaktadır. (*el-Tenbîh*, 1/643)

Sadruddîn b. Ebü'l-İzz'in Merğînânî'ye yönelttiği eleştiri türlerinden biri de diğer mezheplere yaptığı nispetler hususundadır. Hanefî Mezhebinde Cuma günü gusül abdetsti almak müstehaptır. Fakat Merğînânî, İmam Mâlik'in "*Cuma gününe ulaşan gusül abdesti alsın!*" (Tirmizî, "Cuma", 3) mealindeki hadise dayanarak cuma namazından önce guslü vâcip gördüğünü ileri sürer. (*el-Hidâye*, 1/39) Sadruddîn b. Ebü'l-İzz ise Mâlikîlerin bu görüşte olmadıklarını aksine cuma günü alınan guslün "müekked bir müstehab" yani terkedilmesi mekruh olan "vâcip (müekked) bir sünnet" saydıklarını belirtir. Hatta İbn Ebü'l-İzz, İbn Abdülber'den naklen cuma guslünün "farz derecesindeki vâcip" olmadığı hususunda âlimlerin icmâ ettiğini haber vererek itirazını teyit etmeye çalışır. (*et-Tenbîh*, 1/309-310)

Tüm örneklerden de anlaşıldığı gibi İbn Ebü'l-İzz'in Merğînânî'ye yönelttiği eleştirilerde Hanefî Mezhebinin usûl ve hadis kriterlerinden çok muhaddislerin hadis yöntemini esas aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca müellif her ne kadar yer yer haklı sayılabilecek eleştiriler yapmış olsa da kendisinin İbn Teymiyye, talebeleri İbnü'l-Kayyim el-Cevzî ve İbn Kesir'den etkilendiği yönündeki bilgileri (Koca, Ferhat, "İbn Ebü'l-İz", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları 1999, 19/468-470) doğrulayacak -özellikle şefaath konusunda bu âlimlerin isimlerini zikrederek- bazı atıflarda bulunduğunu eserinde görmek mümkündür. (1/148, 150) Dolayısıyla müellifin bu kıymetli eserinden tüm bu yönlerini göz önünde bulundurarak istifade etmek gerekir.